

A SZLOVÁKIAI MAGYARSÁG INTEGRÁCIÓJÁNAK KÉRDÉSKÖRÉRŐL¹

Jarábik Balázs

I. BEVEZETÉS

Bevezetőként szolgáljon egy rövid ténymegállapítás: tizenkét évvel a bársonyos forradalom után és pár évvel Szlovákia várható európai integrációs csatlakozása előtt még mindig nem folyik a szlovákiai magyarság berkeiben szakmai/társadalmi vita az előttünk álló legfontosabb közösségi problémákról, illetve megoldási lehetőségeik felvázolásáról.

A 2001-es népszámlálási adatok gondolkodóba ejtették a szlovákiai magyarságot. A hivatalos adatok szerinti 8%-os csökkenéséről folyt vita arról is tanúskodik, hogy mind a mai napig nem ment végbe, nem kezdődött el a szlovákiai magyarság nemzeti/közösségi integrációja. Közösségi integráción egy társadalom (jelen esetben a szlovákiai magyarság) intézményrendszerének kialakulását, illetve az intézményrendszer kapcsolatainak kiépítését értem. Így a szlovákiai magyarság integrációja három szinten értelmezhető: Szlovákiához fűződő viszonyunk, az anyaországhoz fűződő kapcsolatok és a nemzetközi közösséghez való viszonyunk szerint. A tanulmány elsődleges célja a közösségi integráció felvázolása, a jelenlegi intézményrendszernek és annak problémáival, nem utolsósorban pedig egy olyan vita elindítása, amelyben körvonalazható a szlovákiai magyar közösség jövő- és intézményképe.

Mielőtt belebonyolódnánk a „miért nincs vita” kérdésbe, fontosabbnak érezném hangsúlyozni azt, hogy több kezdeményezés született, amely a szlovákiai magyarság jövőképét próbálta felvázolni, illetve befolyásolni. A három – talán – legjelentősebb az 1994-ben megszervezett komáromi nagygyűlés, az 1996-ban életre hívott Értelmiségi Fórum és a 2001 decemberében a Márai Sándor Alapítvány által kezdeményezett párbeszéd az

MKP és a szakértelmiségiek között. Van tehát mire építeni, így a vitát tulajdonképpen nem kezdeményezni, hanem folytatni kell, csak sokkal szervezettebben és strukturáltabban.

Kiindulópontok

Még az elején a teljesség igénye nélkül szeretnék kitérni azokra a pontokra, amelyeket meghatározó jellegűnek vélek a demokráciában eltöltött évtizedben a szlovákiai magyarság számára a társadalmi-politikai integrációt és annak formálását illetően.

A jelenlegi társadalmi-politikai struktúra ad hoc módon alakult ki a bársonyos forradalom után, amelynek meghatározó hatása a rendszerváltást követő, jobbra a bársonyos forradalom párt(politikai) csatározásai tükrében: 1994-ig inkább a pártos szembenállás volt meghatározó, amely 1992-ben az Együttélés–MKDM-koalíció és az MPP önálló parlamenti listaállításában csúcsosodott ki. Az 1994-ben megkötött választási koalíciótól kezdve egyfajta politikai-társadalmi status quo kialakítását eredményezte, amely fokozatosan szilárdult meg, és az 1998-as pártegyesítést követően formálissá is vált.

A rendszerváltás után – valószínűleg a plurális magyar pártstruktúra kialakulásának hatására is – rögtön elkezdődött a civil szféra párthatás alá vonása. Míg az Együttélés pártstruktúrájának kialakításakor a Csemadok helyi és regionális struktúrájára épített (az 1989 után funkcióban lévő négy Csemadok-elnök közül három került ki az Együttélés tagjai és funkcionáriusai közül), addig az MPP közeli liberális értelmiségiek a kilencvenes évek elején fokozatosan több alapítványt hoztak létre. A Csemadok korszerű fejlődése máig hiányzik, a szervezet tagsága – értelemszerűen – csökkent, a stratégiai tervezés és alternatív (nem kormányzati) források hiánya, illetve az MKP-vel való – személyes és politikai – összefonódása ma is egyértelmű.² A szlovákiai magyar közéletben aktív szerepet vállaló nem kormányzati szervezetek közül a Márai Sándor Alapítvány (alapítva 1990-ben), a Kalligram Alapítvány (1993), a Fórum Intézet (1995), a Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szervezete (1991), a Katedra Társaság (1995) említhető szakmai szervezetként. Tömegszervezetként ismert intézmények (Csemadok, Diákhálózat, Szlovákiai Magyar Szülők Szövetsége, Cserkészszo-

ség), illetve több regionális szervezet említhető még, amelyek felsorolására ez a tanulmány nem hivatott. Külön kategóriát képvisel a nemrég létrehozott Szövetség A Közös Célokért (SZKC), amelynek szerepére később térünk ki.

A közösségi fejlődésnek nincs igazi gazdája, bár az MKP berkeiben erről vita nemigen folyik, a civil szféra keretén belüli próbálkozások pedig az MKP aktív részvétele nélkül nemigen érnek sokat. Így marad a több éve fennálló status quo, amelyben a párbeszédkísérletek rendre a kezdeményező türelmén, anyagi és szellemi kapacitásán múlnak. Jellemző, hogy a közösségi integrációért hosszú évek óta az első konkrét lépés a magyarországi kedvezménytörvény elfogadása és végrehajtása lett, amely semmiképpen sem nevezhető belső integrációs lépésnek. Az SZKC – ahogy erről majd később szó lesz – egy magyarországi törvény kiszolgálására, a magyar kormány kezdeményezésére jött létre. Ráadásul a törvény eddigi szlovákiai végrehajtása kétségeket vonhat maga után a törvény céljait illetően.³

Stratégiai tényezők

A közösségi integráció kérdésének vitájában a közösség minden rétegének részt kell tudnia venni. A két legfontosabb réteg a civil szervezetek (szakmai társaságok, kulturális, oktatási szervezetek és egyéb civil szervezetek), valamint az MKP. A fentebb vázolt pontokból azonban egyértelműnek tűnhet, hogy a megoldás kezdeményezése igazából az MKP kezében van. A másik oldal véleményét Csáky Pálnak az *Új Szó* online interjújában leírt szavai foglalhatják össze: „Úgy gondolom, az MKP-nek nyitott pártként kell működnie, garantálnia kell az eszmék és az egyéniségek szabad versenyét, a bezártság és a kabinetpolitika komoly veszélyeket rejt magában. Szeretném azonban felhívni a figyelmet arra, hogy a szlovákiai magyar társadalom nagyon elkényelmesedett, a legtöbb problémájának megoldását csak a politikától várja. A civil társadalom ellenőrzése és egyenrangú partneri viselkedése lehet az az ellensúly, amely az egypárti bezárkózást kiegyensúlyozhatja.”⁴ Csáky azonban nem beszél arról, hogy a magyar társadalom elkényelmesedését nem utolsósorban az okozza, hogy az MKP hatása a civil társadalomra inkább nyomasztó, mint segítő, nem hagyván sem teret, sem lehetőséget egy nem pártalapú közösség kibontakozására.

Elsősorban úgy próbálunk rámutatni az összetevőkre, ha röviden felvázoljuk a pártpolitikai és civil szerveződések rendszerváltás utáni fejlődését és jelenlegi állapotát.

Pártpolitika

Az MKP 1993-ban kezdődő egyfajta demokratikus szerepvállalása⁵ megkerülhetetlenné vált a szlovák politikai demokráciában. Az MKP érdekvédelmi szerepe bizonyos mértékben csökkent, és egyre inkább elszakad a választói radikálisabb rétegeinek elvárásaitól. Itt kell megjegyezni, hogy ez a demokráciában természetes folyamat, csak diktatórikus politikai rendszerek (például egypártrendszer) politikai követelményei között szerepel a feltétel nélküli szavazáshűség. További figyelmet érdemlő politikai tényező a politikusok természetes politikai „elhasználódása”, illetve az a tény, hogy a magyar politikai elitet 1989 óta nagyjából ugyanazok alkotják.

Nem folyik vita az MKP berkeiben a párt fejlődéséről, szerepéről a szlovákiai magyar társadalomban, illetve Szlovákiában. A belső pártvita elmaradása nagyban rányomja bélyegét a társadalmi vita elmaradására is. Ebből a szempontból rendkívül fontos, hogy az MKP vita- és érvekés legyen, vagyis lefolytassa a párt jövőképeiről szóló vitát.

Az MKP pártfunkcionáriusai azonban olyan egyéb civil közösségi funkciókat is betöltenek, amelyek kimerítik az összeférhetlenség fogalmát, és nem egy esetben gátolják elsősorban a civil szféra, de ezáltal a közösség fejlődését is (lásd az MKP–Csemadok személyi és szervezeti összefonódást).

Az MKP – legalábbis az eddigi párbeszédkísérletek tapasztalata alapján – a partnerség szándéknyilatkozatáig jutott. Mivel a pártnak nincs megfelelő szakmai partnere, a szlovákiai magyarság tőle várja a közösségi problémák megoldását. A másik oldalon a pártnak megfelelő módon kell képviselnie a kisebbség érdekeit a szlovák többséggel szemben (illetve partnerségben) és külföldön. Ez szinte lehetetlen feladatot ró az MKP-re, növeli a feszültséget és a tehetetlenséget a közösségen belül, egyúttal az MKP-t egyfajta tehetetlen szerepkörben tartja a szlovákiai magyarság számára.

Nincsenek pontosan meghatározott szerepkörök és feladatok az érdekvédelmi, a szakmai kérdésekben, a külföldi és belföldi szerepvállalás-

lásban. Ez okozza azt a magas elvárást a szlovákiai magyar társadalom részéről, amelynek az MKP egyre nehezebben felel meg. Nem is felelhet meg, hiszen a terhet, amelyet cipel, egy egész közösségnek/társadalomnak kell vinnie. A megfelelő szerepfelosztás kezdeményezése azonban az MKP kezében van.

Rendkívül fontosnak érzem, hogy az MKP – egyrészt a szlovákiai magyar intézményrendszer fejlődése miatt, másrészt a már vázolt összeférhetetlenség miatt – ellenőrzése alatt tartja a közösségi pénzügyi forrásokat. Mind a szlovák, mind a magyarországi forrásokat. Bizonyára nem véletlen, hogy a leginkább független civil szerveződések azok, amelyek képesek külföldi támogatásokat elnyerni.

Civil szerveződések

Amint azt az előbb már röviden tárgyaltuk, a civil szerveződések fejlődésére kezdettől fogva nagy hatással voltak a politikai pártok. Míg az Együttélés emberi erőforrása az akkoriban legnagyobb bázissal rendelkező civil szervezetten, a Csemadokon profilálódott, addig az MPP-közeli személyek saját alapítványokat, illetve szakmai szerveződések hoztak létre. Már a pártegyesítés előtt azonban érezhető volt – elsősorban a szakmailag profilálódó szervezetek – a civil szervezetek és a pártok eltávolodása, ami az 1998-as pártegyesítés után még inkább érezhetővé vált. Segített ebben a szlovákiai magyar civil szerveződések és a szlovák civil szektor együttműködése az OK 98 pártatlan, civil kampányban, amely során a nem kormányzati szervezetek sikerrel növelték a választói kedvet az országban, nagyban hozzájárulva Vladimír Mečiar leváltásához. Ugyanakkor az 1994-es magyarországi választások eredményeképpen hatalomra jutott új kormány igyekezett elejét venni a politikai alapon juttatott támogatásoknak, egy átláthatóbb támogatási rendszert dolgozott ki a határon túli magyar szervezetek számára, és a döntéshozatalba – a közalapítványok határon túl működő alkuratóriumain keresztül – bevonta a döntéshozatalba a civil szervezeteket és a határon túli közösségeket is. Ezenkívül a magyar civil szektor szakmai részének – a támogatások szigorúan pártsemleges jellege miatt – egyre inkább létszükségletévé vált/válik az MKP-vel való egészséges együttműködés és a kapcsolatok kiépítése.⁶ Az 1994-es szlovák parla-

menti választások eredménye nagy hatással volt a magyar civil szektor fejlődésére. 1995-től a Mečiar vezette szlovák kormány azonban alaposan megnyirbálta a Csemadok addig természetesnek számító állami támogatását. Egy demokráciában valóban példa nélküli helyzet kényszerítette a Csemadokot alternatív támogatási források keresésére, amelyet elsősorban egyes regionális Csemadok-szervezeteknek sikerült elérnie. A szervezet maga azonban továbbra is őskövületként megmaradt a szlovákiai magyar társadalom talaján, ami – többek között – annak is köszönhető volt, hogy az 1998-as magyarországi választások eredményeképpen a Fidesz-kormány támogatásainak jó része éppen a Csemadokon keresztül folyt, illetve az MKP kormányra jutása ismét nagyobb bevételi forráshoz juttatta a régi tömegszervezeteket. A többletforrás – a struktúra változatlansága miatt – nem hozta magával a civil szektor fejlődését, hanem még inkább bebetonozta a régi struktúrát.

A szlovákiai magyar civil szektor (ön)szervezésében azonban mindmáig érezni egyfajta népfrontos jelleget, amely a 90-es évek elején a Csemadokot is jellemezte. A kommunista párt által létrehozott Csemadok⁷ ugyanis közvetlenül a rendszerváltás után nemigen lehetett abban a helyzetben, hogy ellen tudjon állni egy demokratikus és a választók akarata által legitimizált párt nyomásának. Egyfajta népfrontos gyűjtőszellem volt érezhető a többi jelentős tömegszervezet⁸ alakulásakor, az SZMPSZ például valószínűleg – és többek között – ennek hatására sem döntötte el, hogy szakmai szervezetként vagy érdekszervezetként kíván-e tevékenykedni. A Fórum Intézet, amely szakmai szervezetként a regionális magyar civil szektort hivatott erősíteni, tulajdonképpen konkurenciaként lépett fel (vagy fogták fel) a régebbi tömegszervezetek mellett/szemben, ráadásul a Fórumot szintén pártpolitikusok hozták létre. Azonban meg kell jegyezni, hogy a Fórum szinte az egyedüli tömegszervezet, amely 1998-tól egyre függetlenebbé vált/válik az MKP hatásától, és szakmai kritériumok alapján működik. Megemlíthető még az SZMSZSZ, amely protesztorganizációként jött létre 1997-ben, az alternatív oktatás bevezetése elleni tiltakozások élére állva. A kezdeti lendület után azonban egyre inkább virtuálissá vált, mára jobbára csak az SZKC-ben betöltött szerepe ismert.

A civil társadalom – amelynek legfontosabb ismérve a polgári értékek mellett helyi alapon az aktív polgárok tömörítése és megszervezése – azonban egyelőre nem tekinthető az MKP partnerének. Ennek oka elsősorban

abban keresendő, hogy az MKP politikusai több civil szerveződésben is olyan szerepet vállalnak/vállaltak, amely inkább hátráltatja a szervezet szakmai fejlődését, illetve annak belföldi (közösségi és országbeli) és külföldi elfogadtatását. Ugyanakkor a szakmai elit – szerveződés- és lehetőséghiány miatt – egyelőre csak formálódik. Ennek ellenére (vagy éppen ezért) szakmai szervezeteink egyre kritikusabban szemlélik a magyar közösség állapotát. Azonkívül a cselekvés hiánya mind a politikai, mind a szakmai elitet egyre frusztráltabbá teszi.

Érdekképviselés / Szlovákia

Az MKP egyre érezhető pozíciós nehézségei (funkcióhalmozás és az ezzel járó összeférhetetlenség) és az ezt feloldandó stratégia hiánya a 2002-es választások előtt jól látható. A funkcióhalmozásból gyakran konfliktus született: a hatékony közösségi érdekképviselés és a szlovák kormánykoalíció tag pozíciója egyes esetekben nem volt összeegyeztethető. Tagadhatatlanok az MKP kormánykoalícióból származó kézzelfogható, közvetett (charta, bizonyítványok, kisebbségi intézményrendszer csírái) és közvetlen (növekvő dotációk a mezőgazdaságban és regionális fejlesztésben, támogatási diszkrimináció csökkenése az iskolaiügyben, kisebbségi kultúrában) eredményei, a radikálisabb választói rétegek felfokozott várakozásait azonban nem sikerült kielégítenie. Amint azt az előbb említettem, a felfokozott várakozásokat az is okozta (okozza), hogy az MKP olyan feladatokat is felvállal, amelyek elvégzéséhez nincs meg a megfelelő anyagi és emberi erőforrása. Másrészt a pártpolitikusok (közösségi) funkcióhalmozása azt jelenti, hogy az MKP uralja a magyar társadalmi pozíciók döntő többségét.

Egyre több nemzetközi tekintélyű szerző tör lándzsát emel, hogy a képviselői demokrácia önmagában nem alkalmas a megfelelő intézményes keret-védelmet biztosítani a kisebbségi társadalmak számára.⁹ Elsősorban Samuel Huntington neve fémjelzi azt a véleményt, mely szerint az 1989-es demokratizálódás harmadik hullámával a képviselői demokrácia a világ olyan térségébe hatolt be, amelyet magas etnikai és kulturális megosztottság jellemez. Itt évszázadokon keresztül diktatórikus rendszereken keresztül uralkodtak, így a demokráciával a polgárságnak, illetve a politi-

kai elitnek nincs tapasztalata. A belső demokrácia, az együttélés, a politikai intézmények létrehozása továbbra is komoly kihívás a nemzetközi közösség előtt. Szlovák viszonylatban érdemes megjegyezni, az 1998-as kormányprogram által létrehozott kisebbségi intézmények (emberjogi és kisebbségügyi miniszterelnök-helyettes, a Kormányhivatal Ember- és Kisebbségjogi Szekciója, a Kulturális Minisztérium Kisebbségi Kultúrák Szekciója, az Oktatásügyi Minisztérium Kisebbségi Osztálya) jogi kontinuitása-jövője nem megalapozott. Mivel a kormányprogram hozta létre őket, egy következő kormányprogram akár meg is szüntetheti. Kijelenthető, hogy az intézményes keret a kisebbségek számára továbbra sincs garantálva.

Érdekképviselet külföldön / Nemzetközi dimenzió

Erősödik az a nemzetközi trend, mely szerint az egyetemes emberi jogok nem képesek biztosítani a kisebbségek jogait és esélyegyenlőségét. Egyre inkább létjogosultságot nyer az az elképzelés, mely szerint az emberi jogok fejlődése terén a kisebbségi közösségek igényeire való tekintettel szükség van az emberi jogok új generációjára, a kisebbségi jogokra.¹⁰ Ebben a kérdésben azonban szükség van a célcsoport, a kisebbségek aktív – szakmai és nyomásgyakorló – részvételére. Ami a szlovákiai magyarságot illeti, mindmáig nincs stratégia ezzel kapcsolatban. Az MKP külföldi kapcsolatai kimerülnek az EPP-vel, míg civil szervezeteink egyelőre nem rendelkeznek megfelelő stratégiával, koordinációval, de anyagi eszközök híján is vannak. A kisebbségi jogok terén azonban elengedhetetlen, hogy a szlovákiai magyarságnak legyen kellően megalapozott véleménye/stratégiája, amelyet a nemzetközi szervezetekben megfelelően képviselni is tud. Felhívnam a figyelmet, hogy ebben a kérdéskörben a civil szféra szerepvállalása létszükséglet, hiszen a nemzetközi szervezeteknek a nem kormányzati szervezetekkel (NGO) vannak együttműködési csatornáik, politikai pártokkal nincsenek. A politikai pártok kapcsolatrendszere azonban bizonyos esetekben – mint például a kisebbségi érdekvédelem a nemzetközi porondon – remekül kiegészítheti az NGO által kifejtett szakmai tevékenységet. Természetesen ehhez nagyfokú koordináció és tervezés szükségeltetik.

II. AZ INTEGRÁCIÓ DIMENZIÓI (VITAJAVASLAT)

Vitajavaslatként három dimenzióban próbálom vázolni az elképzeléseimet a szlovákiai magyarság közösségi integrációját illetően. A felvázolt hármas elképzelés már több eddigi írásban felmerült, de Salat tanulmánya is hatással volt az elképzelés ilyen felvázolásához.

A három dimenzió – a Szlovákiához, az anyaországhoz fűződő viszony és a nemzetközi kapcsolatrendszer – szinte természetes integrációigényként fogható fel. Az alábbiakban a szlovákiai magyarságot hol közösségként, hol kisebbségként írom le. A két fogalom használat szerint különbözhet, a közösség elsősorban egyfajta belső használatához felel meg, míg a kisebbség a többség és a nemzetközi közösség felé határozza meg a szlovákiai magyarságot.

Szlovákiai dimenzió

A Szlovákiához fűződő viszony

A Magyar Tudományos Akadémia Kisebbségkutató Intézete 2000-ben végzett felmérést a Kárpát-medencei magyar kisebbségek körében arról, milyen mértékben van jelen azonosságtudatukban a közösségformálás cselekvő igyekezete. Kiderült, hogy a szlovákiai magyarság még mindig inkább „sorsközösségnek”, s nem annyira tudatos „közösségépítő” kisebbségnek tekinti önmagát. A felmérés szerint¹¹ a szlovákiai magyarság alapvető élménye és önmeghatározása a sorsközösség, egyfajta negatív élmény, amelynek gyökere Trianonban húzódik. Bár a sorsközösség élményét eddig nem sikerült feloldani – noha felmérések nem állnak rendelkezésre –, véleményem szerint a szlovákiai magyarok nem kérdőjelezzik meg a Szlovákiával való intézményes viszonyt, illetve nem törekednek az intézményes viszony megváltoztatására.

Az intézményes viszonyt a szlovákiai törvények szabályozzák, illetve a törvények és az adminisztráción keresztül a szlovákiai jövőkép része a magyar kisebbség. Bár a Szlovák Alkotmány nemzeti ideológiájú preambuluma a szlovák–magyar viszony egyik sajátos és napjaink sajnálatos jellemzője, a szlovák jogban a kisebbségek védelme jelen van. Bár a kisebbségek jog- és érdekvédelmén lenne mit javítani, de ami ebben a kérdésben a

fő: a szlovák törvények lehetővé teszik a szlovákiai magyarság önszerveződését, illetve a közösség egyfajta belső önrendelkezését.

Az autonómia kérdése

Feltétlenül tisztázni kell az autonómia kérdésének problémáját Szlovákiához fűződő viszonyunk meghatározásakor. Több mint feltételezés, hogy a szlovák politikai elit – legalábbis rövid távon – nem támogatja a kisebbségi autonómia semmilyen fajtáját. A másik oldalon, a bársonyos forradalom óta nem készült átfogó koncepció/tervezet, és nem folyt le vita erről a kérdéstről sem politikai, sem társadalmi szinten a szlovákiai magyarságon belül. Részben emiatt, részben pedig a szlovák társadalom történelmi okokra¹² visszavezethető ódzkodása miatt olyan – rövid és középtávú – érdekvédelmi koncepciók kidolgozása szükséges, amelyek elfogadtatása valószínűsíthető.

A szlovákiai magyarság egyfajta belső önrendelkezése – saját szerkezeti kerettel, megosztott jog- és hatáskörökkel – nem függ a szlovák jogi normától, sem a szlovák többségtől. Egyes-egyedül rajtunk múlik, milyen belső rendszert fejlesztünk ki magunk számára. Természetesen minél nagyobb a törvényes garancia a kisebbségi intézményrendszer számára, az annál hatékonyabban működhet.

1989 óta Szlovákiában nem született átfogó autonómiakoncepció, bár az autonómia igénye folyamatosan jelen van társadalmi és politikai szinten. Az 1998-as pártegyesülésig legtovább az Együttélés jutott: már alapító dokumentumukban jelentkeznek a személyi autonómia, a kisebbségi önkormányzat és a közigazgatási autonómia jegyei.¹³ A *Merre tovább Csehszlovákia* című 1991-es memorandumban pedig regionális vagy területi autonómiát, illetve a szórványterületen élő magyarok számára kulturális autonómiát vázoltak fel. Koncepció vagy konkrét javaslatot azonban nem dolgozták ki. Az MKDM és az MPP elképzelései jobbra oktatási és kulturális autonómiára vonatkoztak, az MKDM megfogalmazott egy keretelképzelést is egy részleteiben azonban nem vázolt kisebbségi autonómia felé.¹⁴

A legtöbbre értékelt lépés az 1994-es komáromi nagygyűlés határozata, amelyben a három magyar párt és 3500 önkormányzati képviselő tette le a garast egy olyan másodfokú önkormányzati rendszer mellett, ahol a magyarok többséget alkotnak. Ennek egyenes folytatása a közigazgatási reform folyamán ügyetlenül medializált ún. *Komárom megye* tervezete is. Az

autonómia szó helyét az évek folyamán fokozatosan és tudatosan az önkormányzatiság vette át, és ez lett a szlovákiai magyarság önrendelkezésének paradigmája.

Kisebbségi érdekvédelem (akaratérvényesítés) és közösségépítés Szlovákiában

A két legfontosabb feladat, amely a szlovákiai magyarság előtt áll, a kisebbségi érdekvédelem, valamint a közösségépítés. Bár a két feladat természetesen összefügg, mindkettő speciális tervezést és végrehajtást igényel. A feladatok tervezésének és végrehajtásának bonyolultságát jól jelzi, hogy a végrehajtó szervezetek – Szlovákiában az MKP, míg Romániában az RMDSZ – hasonló problémával küszködnek. Egyrészt ahogy növelik az elfogadhatóságukat a többségben, úgy távolodnak el az általuk képviselt tömegetől.¹⁵ Salat szerint ennek oka Romániában az az „elkődösített tisztázatlanság”, hogy az RMDSZ politikai párt vagy érdekvédelmi ernyőszervezet-e.¹⁶ Szlovákiában a fentebb már említett párt- és civil szervezeti fejlődés és a személyes összefonódások miatt az MKP ad hoc módon mindkét szerepet birtokolja. Ezzel egyrészt csökkenti a szakmai vita és stratégia fejlesztésének lehetőségét, másrészt gátolja a közösségi feladatok megoldására szakosodott szervezetek fejlődését, illetve stratégiai építkezését. Más képességekre, tudásra, szervezeti struktúrára van szükség egy politikai párt agendájának megszervezésekor és más egy társadalom-közösség összefogásánál. Ez egy szervezet égisze alatt, azzal a személyi összefonódással, amely jelenleg jellemzi a szlovákiai magyarságot, kivitelezhetetlennek tűnik. Szükségesnek látszik szétválasztani a hatásköröket és a feladatokat, és együttműködve, de nem összenőve kezdeni el új alapokon a közösség megerősítését.

Politikai síkon a kisebbségi érdekvédelem egyértelműen pártpolitikai feladat. Nem óhajtom az MKP érdekvédelmének hatékonyságát elemezni, hiszen ez nem célja a tanulmánynak, de véleményem szerint erre a feladatra az MKP mind szerkezetileg, mind programja alapján alkalmas. A probléma ott van, hogy a párt sokkal többet vállal, illetve kulcsembereire olyan feladatok is hárulnak, amelyeket – egyedül pártpolitikusként – nem tudnak megoldani. Az érdekvédelem minden bizonnyal hatékonyabb lesz, ha megfelelő háttérintézmények és erős civil szervezetek, valamint megerősödött közösség áll az MKP mögött.

Ami a kisebbségi jogvédelmet illeti, a Kalligram Alapítvány Jogi Elemzőközpontjának felmérése szerint¹⁷ a legnagyobb hiányosságot a kisebbségi oktatás és kultúra finanszírozásának politikához kötöttsége, a jogilag nem garantált és elégtelen kisebbségi intézményrendszer, valamint kisebbségi nyelvhasználat jelenti. Ezek a problémák jogi úton változtathatók, de természetesen ehhez politikai akarat és megfelelő jogi megoldás szükséges. Az önálló, jogi alapon, s nem politikai akaraton alapuló kisebbségi intézményrendszer megteremtése, valamint a kisebbségi kultúra és oktatás finanszírozásának jogi alapokra helyezése olyan keretet nyújtana a szlovákiai magyarságnak, amelyben – meggyőződésem szerint – biztosított lenne a közösség autonóm fejlődése.

Az MKP 2002-es programja legfőbb kisebbségi célként éppen az önálló kisebbségi jogállás megteremtését említi. A program három alapvető pontja: a kisebbségi önkormányzati intézményrendszer kiépítése (a kisebbségi törvény elfogadása, mely rögzíti és bővíti a meglévő kisebbségi intézményrendszert és annak működési szabályait), a kisebbségek nyelvi jogainak a bővítése (a kisebbségi nyelvhasználati törvény továbbfejlesztése az európai nyelvi charta elfogadott rendelkezéseinek értelmében), valamint az egyenlő esélyek politikájának megvalósulása (antidiszkriminációs törvény). Ehhez hozzáadható a kisebbségi közművelődés és kultúra szabadságát és önállóságát szorgalmazó programpont, amely a kellő jogi háttér és megfelelő anyagi forrás biztosítását tartja elengedhetetlennek. A közművelődési támogatások rendszerének reformja – ahogy a program írja – négy pályázható pénzforrásra épülne: a központi-állami, a kerületi, a helyi és a közalapítványi támogatásra.¹⁸

További lényeges tényező az államapparátus különböző szintjein megnyilvánuló diszkrimináció, amely nem a törvények szintjén, hanem a végrehajtásnál, illetve elsősorban az állami támogatások elosztásánál nyilvánul meg. Ez ellen az egyetlen megoldás az államapparátusban dolgozó magyarok számának növelése, amelyre jó példa az MKP mostani kormányzereplése. A kormányzás magyar szempontból egyik legnagyobb eredménye ugyanis éppen a támogatási diszkrimináció pozitív irányban való megváltoztatása volt.

Társadalmi önszerveződés és közösségépítés (civil szervezetek, ernyőszervezet, koalíció)

A kisebbségi érdekvédelem megerősítése mellett a legfontosabb feladat a tudatos közösségépítés szervezeti feltételeinek megteremtése. Ennek egyik legfontosabb része a hatáskörök elválasztása, illetve a közösség szerkezeti struktúrájának felvázolása. Érdekes adalékként szolgálhat egyrészt a 2001-es népszámlálás adatainak szociológiai feldolgozása, továbbá a magyar kedvezménytörvény nyújtotta felmérési lehetőségek. Véleményem szerint a magyarigazolványt kérvényezők számából többé-kevésbé felmérhető a (köz)politikailag aktív szlovákiai magyarság. Az eddig kérvényezők száma ugyanis 44 ezer körül állapodott meg pár hónappal ezelőtt. Természetesen létezik egy politikailag aktív réteg, amely eleve nem kívánt élni az igazolvány nyújtotta lehetőséggel, illetve a kérvényezők egy része valóban a kedvezmények miatt nyújtotta be igényét. Aligha tévedhetek nagyot, amennyiben a politikailag aktív magyarok számát 50 ezerre becsülöm. Jelenlegi legnagyobb szervezetünk, az MKP tagsága alig több mint 9 ezer. A számok közötti különbség annyit jelent, hogy a jelenlegi – civil vagy politikai – szerveződések nem képesek megszólítani a (köz)politikailag aktívak nagy részét.

A legfontosabb tényező jelenti egyben a legégetőbb problémát. A fiatal nemzedéket, amelynek közös nevezője az érvényesülni akarás, nem elégtí ki egy befelé forduló, zárt hierarchiában élő kis közösség. A fiatal generáció törekvéseit általában nem a mindenáron politikai szerephez jutás vágya, hanem a nyitottabb intézményi rendszer működtetése jellemzi. A szlovákiai magyarság intézményes jövője szempontjából a fiatalok bevonása a szellemi-kulturális életbe – modern alapokon működő hálózatok, valamint alternatívák létrehozásával, lehetőségek teremtésével – létszükséglet. Meg kell teremteni a minél nagyobb számú és szervezeten működő hálózatok feltételeit. A nemzeti közösségünk egésze szempontjából fontos, de régi-módi, valamikori népfrontos jellegű tömegszervezetek (példa a Csemadok) a mai fiatalok számára már nem jelentenek kihívást. Olyan hálózatokat kell számukra létrehozni, amelyekben lehetőséget, vonzerőt, szakmai, társadalmi vagy személyes pluszt találhatnak.

Ahogy fentebb már írtuk, a civil szerveződések működése inkább exkluzív jellegű. A közösség integrációjához azonban a belső együttműködés-

nek olyan formáját-struktúráját kell kimunkálni, amely befogadó és integráló jellegű, sokkal inkább, mint az eddigi formációk.

Az eddigi szerveződések tapasztalataiból kiindulva egyfajta lazább, kollektív forma lehetne célszerű. Végeredményben miért ne lehetne létrehozni mind a Vajdaságban, mind Erdélyben létező közösségi tanácsot, amelynek meghatározott hatás- és jogkörei, szervei, feladatai és nem utolsósorban belső választási rendszere van, amely biztosíthatná az – egy közösség életében oly fontos – változás lehetőségét? A tanulmány terjedelme nem elégséges egy ilyen közösségi struktúra felvázolására, ám minden bizonnyal érdemes lenne felmérni és összegezni az erdélyi Szövetségi Képviselek Tanácsának, illetve a vajdasági Magyar Nemzeti Tanácsnak az eddig felgyülemlett tapasztalatait, illetve további elképzeléseit.

Magyar–magyar kapcsolatok / az anyaországhoz fűződő viszony

A magyar–magyar kapcsolatokat két szempontból érdemes vizsgálni. Az egyik az évtized talán legnagyobb hatású, magyar–magyar intézményes együttműködést elősegíteni igyekvő kezdeményezése: a kedvezménytörvény. A törvényről s főleg a végrehajtásáról szóló szlovákiai vita magyarországi (párt)politikai kampányba fulladásának az oka – többek között – a törvény általi közösségi hatások feltérképezetlensége, illetve az általa létrehozott Szövetség A Közös Célokért rendezetlen közösségi kapcsolatrendszere. Ez utóbbit főleg a szervezet megalakulásának és céljainak tisztázatlansága okozta.

A kedvezménytörvénnyel kapcsolatban azonban nem ártana saját részről nemcsak részt venni a végrehajtás logisztikájában (SZKC), hanem szakmai érvekkel alátámasztott társadalmi pozíciót megfogalmazni annak érdekében, hogy ne csak egy érdekcsoport, hanem valóban a szlovákiai magyarság javát szolgálja.

Kedvezménytörvény és kisebbségi érdekvédelem – az anyaország és a többség–kisebbség kapcsolata az egyes országokban

A kedvezménytörvény mellett a másik fontos szempont a regionalizálódás. A decentralizációs folyamatok felerősödése már a közeljövő trendje Szlovákiában. Szinte elcsépelet közhely, hogy Európa a régiók közössége lesz. Erre azonban saját részről megfelelő mértékben fel kell ké-

szülni. A magyar–magyar integráció nem országrészek integrációja, hanem sokkal inkább a természetes régiók (gazdasági) összeforrása lehet, amely akár megfelelő módon kiegészítheti a kedvezménytörvény nyújtotta kulturális integrációt.

EU-integráció / külföldi kapcsolatok

Egyvalami állandó a bársonyos forradalom óta a szlovákiai magyarok körében. Ellenzéki vagy kormányozási, az itteni magyarság tizenkét éve az európai integrációra van kondicionálva. A legnagyobb társadalmi víziónk és célunk Szlovákia európai (és transzatlanti) integrációja. Amikor ez a cél kézzelfogható közelségbe került, akkor azt is meg kellett tudnunk fogalmazni, mit nyújthatunk Európának. Petőcz Kálmán, Szlovákia genfi ENSZ-nagykövete fogalmazta meg,¹⁹ hogy egy új, tudatos – lokális, regionális, országos és globális szintet tükröző – kisebbségi stratégia felépítését kell kezdeményezni, amelynek az elért eredményeinken és nem a sérelmeinken kell alapulnia. Az elért eredményekre csak egy példát említenék: a szlovák–magyar politikai párbeszéd az egyetlen (többé-kevésbé) sikeres példa a kisebbség–többség kapcsolatában. Elég, ha a közeli Balkán poszt-kommunista interetnikus kapcsolatrendszerének csődjére gondolunk. Az interetnikus kapcsolatok Szlovákiában – különösen az arab–izraeli párbeszéd, illetve az iszlám–nyugati világ eredményes kommunikációjának hiánya fényében – még fontosabbnak tűnnek.

Mind a szlovákiai magyar politikai elitnek, mind az értelmiségnek tudatosítania kell, hogy a mai globalizált világban (ha úgy tetszik: az EU-ban) nemcsak a magyar kisebbség, hanem Szlovákia is elvész. Az EU-ba jutás immáron nem lehet egyedüli cél. Elvárásainkat, de ajánlatunkat Európa – és Szlovákia – felé is meg kell tudnunk fogalmazni.

Évek óta egyre erősebben jelentkeznek a kisebbségek ügyét/kiszélesítését is szolgáló trendek. Konkrétan az ún. „*good governance*”-típusú, a kormányzás minőségén javítani igyekvő fejlődési trendre gondolok. Az ilyen típusú nemzetközi politikai trendben egy kisebbségi párt aktív szerepe sokat lendíthet éppen a kisebbségi intézmények szélesebben alapuló elfogadásán, mind a politikai pártokban, mind a szakértői körökben vagy a nemzetközi közösségben. Ennek ellenére az MKP-ban már évek óta hiányoz-

nak ezek a viták, és a nemzetközi közösség életében sem vesz részt szakértői szinten. Enélkül azonban nincs biztosítva a magyar kisebbség hatékony képviselése nemzetközi szinten.

III. BEFEJZÉS HELYETT

Természetesen tisztában vagyok azzal, hogy mindezt sokkal könnyebb volt leírni, mint megvalósítani. Mindazonáltal úgy vélem, valóban itt az idő, hogy konkrétan kezdjünk el a szlovákiai magyarság jövőjéről beszélni. Még jobb lenne, ha nemcsak vitára kerülne sor a kérdésről, hanem a felelős közösségi posztokat betöltők és közéleti személyiségek módszeresen cselekedni kezdenének. Különben marad az eddigi módszer: továbbra is azt szajkózzuk, hogy fogy a magyar.

[Megjelent: *Pont*, 2002/1.]

JEGYZETEK

- ¹ A szerző köszöni Salat Levente inspiráló segítségét, amelyet a *Javaslat a romániai magyarság kisebbségi társadalom intézményes keretének megreformálására* c. munkájával nyújtott. Salat tanulmányában – amely az RMDSZ belső anyagaként született – a romániai magyarság közösségi integrációjának háromszintű modelljét vázolta fel, a nemzeti integrációt, a demokratikus akaratérvényesítést és közösségsszervezést, valamint a kisebbségi jogharc nemzetközi dimenzióját tartja a modell alappilléreinek.
- ² Kitérőként ebben az esetben a párttagságot, illetve a pártban végzett aktív szerepet vettük alapul. A szakmai együttműködést nem tekintjük kizáró tényezőnek.
- ³ Lásd A magyar kedvezménytörvény fogadtatása és végrehajtása Szlovákiában. www.cla.sk.
- ⁴ 02. 28., *Új Szó* Online Fórum.
http://www.ujszo.sk/konfer/konfer.asp?konf=online_besz&te=5278&pri=5278&roz=1#pr5278
- ⁵ Főbb állomásai a következők: 1994-ben a kormány külső támogató, így stabilizációs tagja, 1996-ban együttműködési szerződés a Kék Koalícióval, majd az SDK-val, 1998-tól a szlovák kormánykoalíció legstabilabb tagja.
- ⁶ Természetesen a párbeszéd és az együttműködés nem kizárt a politikai pártok és a civil szektor között, de partneri alapon.

- ⁷ Meg kell azonban jegyezni, hogy a Csemadok azért vonzott több tízezer embert a kommunista hatalom idején, mert az egyetlen szervezetnek számított, ahol a szlovákiai magyarság – kulturális, politikai – fejlődéséért valamit tenni lehetett.
- ⁸ Azon szervezeteket értem ezen, amelyek regionális hálózatokkal rendelkeznek.
- ⁹ Lásd Salat Levente idézett tanulmánya *Elvi megfontolások* c. fejezetét. 2. p.
- ¹⁰ Lásd Salat: i. m. 2. p.
- ¹¹ A Mécs László Alapítvány által *Építsük a kölcsönösség hídjait!* címmel (2001) rendezett konferencián hangzott el a szlovákiai magyar kisebbség identitásának mai jellemjegyeivel kapcsolatban a felmérés eredménye.
- ¹² A két világháború közötti szlovák törekvések célja nem a teljes függetlenség elnyerése, hanem az autonómia volt. Az 1938. október 6-án kiharcolt autonómiát azonban Hitler nyomására az 1939. március 14-én nagy hirtelen kikiáltott ún. Szlovák Állam váltotta fel. A szlovák politikusok által megfogalmazott félelmek (autonómia = elszakadás) többek között erre is visszavezethetőek.
- ¹³ Gerencsér Balázs – Juhász Albin: A kisebbségi autonómia – működő modellek, magyar elképzelések. 146. p. www.hhrf.org.
- ¹⁴ Bővebben lásd Gerencsér – Juhász: i. m. 146–157. p.
- ¹⁵ Lásd Salat véleményét az idézett tanulmányban. 5. p.
- ¹⁶ Salat: i. m. 6. p.
- ¹⁷ A CLA–Kalligram által készített a szlovákiai kisebbségi legiszlatíváról szóló felmérés 2002 őszén jelent meg.
- ¹⁸ Az MKP 2002-es választási programját lásd a www.mkp.sk honlapon.
- ¹⁹ *Új Szó*, 2001. szeptember 15.